

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI FANLAR AKADEMIYASI
ALISHER NAVOIY NOMIDAGI DAVLAT ADABIYOT MUZEYI
OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI
MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI

**O‘ZBEK MUMTOZ ADABIYOTINI O‘RGANISHNING
NAZARIY VA MANBAVIY ASOSLARI**
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya
m a t e r i a l l a r i
(14-oktyabr, 2022-yil)

PROFESSOR NASIMXON RAHMONOV
tavalludining 70 yilligiga bag‘ishlanadi

TO‘SHKEHT
«FIRDAVS-SHOH»
2022

UO‘K
KBK
R

Rustamova D. va boshq.

O‘zbek mumtoz adabiyotini o‘rganishning nazariy va manbaviy asoslari mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. D.Rustamova, L.Ahmadaliyev, E.Jumanov. – T.: “FirdavsShoh” nashriyoti, 2022-y. – 406 b.

ISBN 978-9943-0000-00– 1

Tahrir hay'ati:

**B.Abdusalimov, I.Majidov, J.Eshonqulov, H.Boltaboyev,
B.To‘xliyev, O.Jo‘raboyev, N.Jo‘raqo‘ziyev.**

To‘plovchilar:

**Dilnoza Rustamova,
Lochinbek Ahmadaliyev,
Elbek Jumanov.**

Ushbu to‘plamga O‘zR FA Alisher Navoiy nomidagi Davlat adabiyot muzeyi va O‘zMU hamkorlikda o‘tkazgan **“O‘zbek mumtoz adabiyotini o‘rganishning nazariy va manbaviy asoslari”** mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi (14.10.2022 y.) materiallari jamlangan. Anjuman atoqli tuykiyshunos olim, professor Nasimxon Rahmonov tavalludining 70 yilligiga bag‘ishlandi.

**O‘zR FA Alisher Navoiy nomidagi Davlat adabiyot muzeyi Ilmiy kengashining Qaroriga
ko‘ra nashrga tavsiya etilgan (majlis bayoni №17/2, 05.10.2022 y.).**

ISBN 978-9943-0000-0– 1

© Alisher Navoiy nomidagi Davlat adabiyot muzeyi, 2022
© “Firdavs-Shoh” nashriyoti, 2022

XOJA HIKOYATLARIDA ADOLATPARVARLIK G'OYALARI TALQINI

Dilafruz Nazarova,
ToshDO'TAU o'qituvchisi
(O'zbekiston)

Annotatsiya: Mazkur maqolada Sayid Podshohxoja ibn Abdulvahhobxoja (Xoja)ning “Miftoh ul-adl”, “Gulzor” asarlarida adolatparvarlik g'oyalari yo'g'rilgan hikoyatlari tahlil etildi. Adib hikoyatlarida adolatparvarlik mavzusi o'ziga xos tarzda ifodalangan bo'lib, bu insonlarga axloqiy va ma'naviy oziq beradi. Har ikkala asar o'zbek adabiyoti va Sharq adabiyotida an'ana tusiga kirgan pand-nasihat ruhida yozilganligi bilan ahamiyatlidir.

Kalit so'zlar: hikoyat, insonparvarlik, adolatparvarlik, didaktika, o'ziga xoslik, an'ana, badiiy mahorat.

Аннотация: В данной статье были проанализированы рассказы Сайида Подшахходжи ибн Абдулваххабходжи (Ходжи) в произведениях «Мифтах ул-адл» и «Гульзор» с идеями справедливости. Тема справедливости выражена в литературных рассказах автором своеобразно, что дает людям нравственную и духовную пищу. Оба произведения знаменательны тем, что написаны в традиционном для узбекской и восточной литературы духе наставления.

Ключевые слова: повествование, гуманизм, справедливость, дидактика, оригинальность, традиция, художественное мастерство.

Annotation: This article analyzes the stories of Sayyid Podshahxoja ibn Abdulvahhobhoja (Xoja) in the works “Miftoh ul-adl”, “Gulzor”, which are full of ideas of justice. In the stories of the writer, the theme of justice is expressed in a unique way, which gives people moral and spiritual nourishment. Both works are significant in that they are written in the spirit of Uzbek tradition and Oriental literature.

Key words: story, humanity, justice, didactics, originality, tradition, literary skill.

Hikoyatga musulmon Sharqi adabiyotidagi o'ziga xos bir adabiy hodisa sifatida qaraladi, – deydi R.Jumayev o'z tadqiqotida. U voqeabandlikka asoslanishini, muayyan asar tarkibida kelishini ta'kidlab, “hikoyat” istilohini hozirgi ma'nodagi “hikoya” atamasi bilan bir xil tushuncha deb hisoblamaslik kerakligini aytadi¹⁷¹. Hikoya mustaqil adabiy janr, ya'ni: “badiiy adabiyotda kichik epik janr, hayot hodisalari ixcham ifoda etiladigan nasriy asar”ni anglatadi¹⁷². Biroq uning yuzaga kelishida hikoyatlarning sezilarli o'rni va ta'siri bor. Boshqacha aytganda, hikoya – hikoyatning ravnaqi natijasida yuzaga kelgan janr. Chunki hikoyatda ham, xuddi hikoyadagi kabi, nisbatan kichik bir voqelik tasvir va bayon obyektini qilib olinadi. Adabiyotshunoslikda hikoya janri keng o'rganilgan. Biroq forsiy va turkiy adabiyotdagi hikoyat xususiyatlari o'rganilgan tadqiqotlar u qadar ko'p emas¹⁷³. Shu nuqtai nazardan hikoyat janrining adabiyotimiz tarixida tutgan o'rni beqiyosdir.

¹⁷¹ Jumayev R. “Masnaviyi ma'naviy” va “Lison ut-tayr” dagi hikoyatlarning qiyosiy tahlili. Filol. fan. bo'yicha. falsafa.d. (Phd) diss.avtoreferati. Samarqand. 2018. – B. 11-12.

¹⁷² O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi. 11-jild. – Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti, 2005. – B. 330

¹⁷³ G'anixo'jayeva N. Navoiy hikoyatlarining asosiy manbalari haqida // O'zbek tili va adabiyoti. – Toshkent, 1967. – № 4. – B. 20-23.

XV asrning oxiri va XVI asrlarda yashab ijod etgan Podshohxoja ibn Abdulvahhobxoja o'zbek adabiyoti tarixida ijtimoiy masalalarni o'ziga xos tarzda aks ettirgan kichik hikoyatlar muallifi sifatida mashhurdir. Podshohxoja Shayx Sa'diy, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy kabi ulug' so'z ustalarining an'alarini davom ettirib, kichik hajmli ijtimoiy-siyosiy, axloqiy-ta'limiy ruhdagi hikoyatlarini "Miftoh ul-adl" hamda "Gulzor" asarlarida keltirib o'tadi.

Xojaning "Miftoh ul-adl" va "Gulzor" asarlari XI asrdan o'ziga xos an'ana tusini olgan pand-nasihati ruhida yozilgan badiiyat namunalari turkumiga mansubdir, – deya e'tirof etadi R.Vohidov¹⁷⁴.

Adibning "Miftoh ul-adl" hamda "Gulzor" asarlarida adolat bilan ish ko'rganlar faoliyati madh etiladi. Aksincha ish yuritganlar xatti-harakatlari qoralanadi. Ayniqsa, adib Iskandar va No'shiravon kabi an'anaviy obrazlarni adolat timsoli sifatida ulug'lashga harakat qilgan. Bu obrazlar ishtirokidagi hikoyatlarida yurt boshqaruvchilarining adolat, odillik, to'g'rilik bilan ish ko'rishi oddiy xalq osoyishtaligi, farovon yashashining garovi ekanligini ko'rsatib, hokimiyat tepasida turgan u xoh shoh bo'lsin, xoh vazir adolat bilan ish tutishi lozimligini uqtiradi. Adib hikoyalarida adolat masalasi birinchi o'rinda turadi. Muallif adolat tushunchasini turli jihatlardan yoritishga harakat qiladi. "Podshoh va zohid", "Mahmud G'aznaviy va boyqush", "Sulton Mahmud G'aznaviy, vazir va Ayozi", "Shayx Bahlul va Xorun ar-Rashid", "Sulaymon, pashsha va el" kabi hikoyatlarida bosh g'oya sifatida adolat masalasi qo'yilgan. "Podshoh va zohid" hikoyatida Zohid bir soatlik adolatga 20 martalik haj savobini almashtirishga tayyorligini aytadi. Podshohxoja hikoyalari katta ijtimoiy, umumbashariy ahamiyatga molik asarlardir. Ularning zamiriga chuqur insonparvarlik, bag'rikenglik, adolatparvarlik g'oyalari singdirilganligi bilan hozirgi kunda eskirgan, podshohlar, vazirlar, darveshlar, tarixiy shaxslar bilan bog'liq syujetlar asosida yaratilganiga qaramay, o'zining axloqiy-didaktik, ijtimoiy-zamonaviy qimmatini yo'qotmagan. Ular bugun va kelajak uchun birday xizmat qiladi.

Podshohxoja asarlaridagi hikoyatlar ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy-axloqiy mazmun kasb etgan. Birgina Iskandar Zulqarnayn obrazi ishtirok etgan hikoyatlarida Iskandarning shaxsiy fazilatlarini, odilligi, axloqiy sifatlarini ochib beriladi. Xojaning Iskandar obrazi ishtirok etgan "Ajoyib shahar" hikoyatida berilishishicha, bir viloyat hokimining odilligi va yurtining ma'murligi Iskandani hayratlantiradi. Iskandar Zulqarnayn bir viloyatga boradi. Borgan yerida suruv-suruv qo'ylar bo'lib, cho'poni yo'q ekan, suruv-suruv tuyalari yuribdi, sarboni yo'q ekan, suruv-suruv yilqilari yuribdi, otboqari (yilqiboni) yo'q ekan. Barcha qo'ylar, tuyalar, otlar soni bir xil ekan, ortiq yo'q ekan. Yana mevalari pishib yotgan bog'lari bor ekan-u, bog'boni yo'q ekan. Iskandarning lashkarlaridan qaysiki moli yoki mevasini esa xasta bo'libdi.

¹⁷⁴ Vohidov R., Eshonqulov H. O'zbek mumtoz adabiyoti tarixi (eng qadimgi davrlardan XVI asr oxirigacha) O'quv qo'llanma. – T.: O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti. 2006. – B. 514.

Iskandar bu holni ko'rgach, hech kim bu mollar va mevalardan olmasin deb hukm qilibdi. Keyin bir kishini bu viloyatning shahariga yuborib, qanday ekanligini bilib kel debdi. U kishi shaharga bordi, shahar bozori orasta, har narsasi mo'l, do'konlari faravon, ammo egasi yo'q ekan. Hayron bo'lib yurgan edi, nogoh oldidan bir kishi chiqdi. U kishidan so'rab bildi. Iskandarning kelganini ularga bildirdi. Iskandar bu viloyatning tartib-qoidalaridan juda ajablandi. Iskandar ulardan so'radi: bu ne ajoyib holki, sizlarning mollaringizning qarovchisi yo'qdir va yana barcha mollaringiz bir-biridan kam emas, kimki molingizdan, mevangizdan olsa, darhol xasta bo'lmoqda. Buni menga ma'lum qiling dedi. Shunda u viloyatning podshohi: "Bizning oramizda biror kishi muflis (qashshoq) bo'lsa, barimiz yig'ilib ul kishiga mol jam qilib, ul kishini mol va amvol va jamiyatda o'zlarimiz birlan barobar qilurmiz. Ul jihatdin bizning oramizda o'g'ri va avbosh bo'lmas", – debdi¹⁷⁵. Iskandar bu tartibli viloyatdan bag'oyat shod va mamnun bo'libdi. Iskandar Zulqarnayn adolati bilan dong taratgan podshoh bo'lsa-da, bu viloyatning boshlig'i bu borada undan-da tajribaliroq bo'lib chiqibdi.

Adib mulkning ma'murligi, xalqning saodati hukmdorga bog'liqligini keltirilgan ixcham hikoyatda badiiy tasvir etgan. Podshoh, yurt boshqaruvchisi bilan xalqning bir-birini yaxshi tushunishi, bir-biridan xabardor bo'lib, ularning o'zaro bahamjihatligi porloq kelajakning poydevori bo'lsa, noahilligi esa mamlakatni vayron etib, xalq boshiga turli musibatlar keltirishi haqiqatdir.

Iskandar Zulqarnayn obrazi Podshohxojadan oldin yashb ijob etgan bir qator ijodkorlar ijodida ham uchraydi. Sa'diy Sheroziy, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy kabi ijodkorlar ijodida Iskandar Zulqarnayn adolatli shoh timsoli sifatida e'tirof etiladi. Mazkur hikoyatda esa Iskandar Zulqarnayndan ham odil yurt boshqaruvchisi bor ekanligini ko'rsatgan. Sa'diy Sheroziyning "Guliston" asarida Iskandar Zulqarnayn haqidagi bir hikoyatida: Iskandardan so'radilar: "G'arb-u Sharqdagi mamalakatlarni nima bilan zabt etding? Avvalgi podshohlarning xazinasi, yoshi, lashkari senikidan ortiq bo'lsa-da, bunday fotihlik ularga nasib bo'lmagandi". Iskandar dedi: "Zabt etgan mamlakatim fuqarolariga ozor bermadim va podshohlarining nomlarini faqat yaxshilik bilan yod etdim"¹⁷⁶. Sa'diy ham Iskandarning adolat bilan ish yuritganligini e'tirof etmoqda. V.Zohidov, M.Mirzaahmedovalar ta'kidlaganlaridek, Xojaning "Gulzor" asari Sa'diyning "Guliston" asari yo'nalishida yozilgan. "Guliston" asaridagi hikoyatlar singari Podshohxoja asarlarida ham ixcham hikoyat keltiriladi, xulosa qismini esa she'riy parcha bilan yakunlaydi.

Xoja hikoyatlarida adolatparvarlik g'oyalarini to'liq yoritish maqsadida odil, insofli shohlar bilan birgalikda ularga qarama-qarshi obraz sifatida o'g'ri, xalq mulkini o'maradigan, shoh xazinasini talon-taroj qiladigan bek, vazir, amaldorlarni qo'yadi. Mazkur hikoyatlarda adibning adolatparvarlik g'oyalari, ularga bo'lgan munosabati, zulm qiluvchilarga nisbatan qahr-u g'azabi o'z

¹⁷⁵ Podshohxoja. "Miftoh ul-adl" va "Gulzor" dan. – T.: O'zSSR davlat badiiy adabiyot nashriyoti. 1962. – B. 43-45.

¹⁷⁶ Sa'diy Sheroziy. Guliston. Bo'ston: to'plam. – T.: G'afur G'ulom. 2021. – B. 55.

ifodasini topgan. Shunday hikoyatlaridan biri “Mihtoh ul-adl” asaridan o‘rin olgan “Bahromgo‘r va cho‘pon” haqidagi hikoyatdir.

Mazkur asarni o‘n besh bobga ajratgan M.Mirzaahmedova “Xoja” nomli monografiyasida ikkinchi bobi (“Odil sultonlarning bayonin qilur”)da adolatli shohlarga xos xususiyatlar haqida Xoja o‘z tushunchalarini berib o‘tganligini qayd etadi¹⁷⁷. Fikrimizcha, shoh o‘ta odil bo‘lishi bilan birga juda hushyor turmog‘i, atrofidaqlarini nazorat qilishi lozim bo‘ladi.

Hikoyatda aytilishicha, bir Bahromgo‘r degan podshoh bo‘lib, u ov qilishga, may ichishga, maishatga berilib ketib, davlat ishlarini vaziri Rostravshanga topshirib qo‘yadi. Bundan foydalangan vaziri o‘z manfaati yo‘lida xalqni ko‘p azoblaydi. Natijada shaharlar xarobaga aylanib, xalq mamlakatni tashlab keta boshlaydi. Kunlardan bir kuni podshoh qo‘l ostidagi beklaridan biri isyon qilayotgani haqida xabar topadi. Uni bostirish uchun urushga hozirlik ko‘rmoqchi bo‘ladi. Ammo askarlari tarqab ketganini, xazinasini bo‘shab qolganini ko‘radi. Hayron bo‘lib, bor askarlar-u, qurol-aslahalarini yig‘ib, dashtga chiqib ketadi. Yo‘l yurib suvsagan shoh uzoqdan bir chodirni ko‘radi va chodirga boradi. U chodir eshigida bir itning osilib turganini ko‘radi. Shoh chodirdan chiqqan kishidan kimligini so‘raydi. U kishi cho‘ponligini aytadi. Suv ichib bo‘lgach, shoh bu itni nima uchun osib qo‘ygani so‘raydi. Cho‘pon shohga sababini tushuntiradi: “Bu it maning itim erdi, qo‘ylarimni boqar erdi, erta birla o‘tga olib borur erdi, kechalari qo‘noqqa olib kelur erdi. Bir kun qo‘ylarimni sanadim, ersa kam keldi, taqi ikkilamchi kuni ham sanadim, yana eksuk keldi...” Tush vaqtida qo‘ylaridan xabar olgani kelgan cho‘pon bo‘ri qo‘ylarini bo‘g‘izlayotganini ko‘radi. Itini chaqirsa ham qaramaganidan, o‘rnidan turmagandan jahli chiqib, qo‘ylarini uyiga olib keladi va xiyonat qilgani uchun itini osib o‘ldirganini va uni ko‘rib o‘zga itlar xiyonat qilmasliklari uchun dorga osib qo‘ygani aytadi. Mumtoz adabiyotimizda it obrazi vafo, sadoqat timsoli sifatida keltirilgan bo‘lib, bu hikoyatda hiyonatkor obraz sifatida keltiriladi. Adib bu hikoyati orqali hiyonatning jazosi o‘lim ekanligini ko‘rsatgan. Bunda ijodkorning an’anaviy obrazdan chekingan holda noan’anaviy ijodiy yangiligini ko‘rishimiz mumkin.

Hikoyatdan bilsa bo‘ladiki, yurtida adolat o‘rnatishning yaxshi yo‘li odil shoh orqali amalga oshiriladi, ya’ni adolatli shoh o‘z faoliyati bilan fuqarolariga o‘rnak bo‘lsa, uning atrofidaqlar ham adolatli bo‘lishga harakat qiladi, aksi bo‘lsa, yomon oqibatlarga olib keladi. Hikoyat mazmunidan bilsa bo‘ladiki, adolat qaror topishi uchun bir qancha sabab va oqibatlar to‘g‘ri hal etilishi lozim. Chunki mamlakatda zulmning kuchayishiga, xalq hayotining izdan chiqishiga asosiy sabab shohning o‘z yurtiga bee’tiborligida ko‘rinadi. Shuning uchun ham Xoja shoh mamlakat va xalqi haqida qayg‘ursa, uning gullab-yashnashi uchun harakat qilsa, xalq orasida obro‘si oshishini, mamlakati gullab-yashnashini, shohlik mas’uliyatini unutilib, el dardi bilan yashamasa, ular uchun qayg‘urmasa, yomon oqibatlarga olib kelishini bir hikoyat misolida isbotlab beradi. Shoh odil va adolatli bo‘lishi bilan birga, xalqining osoyishtaligi uchun

¹⁷⁷ Mirzaahmedova M. Xoja. – T.: FAN. 1975. – B. 56

hushyor bo'lishi hamda qo'l ostidagi vazur-u beklarni nazorat qilib turishi ham muhim ekanligini ta'kidlaydi. Buni yuqoridagi hikoyatdan olingan quyidagi satrlarda ko'rishimiz mumkin: "Emdi sulton yo bek bo'lg'on kishi vazirig'a ishonib g'ofil bo'lmoq kerakmas. Va yana podshoh yo bek bo'lg'on kishi bir navkarin bir shaharga beklilikni yuborsa, yashirin va yana bir g'arazsiz kishini ortincha yubormak kerak, adl qilurmi yo zulm qilurmi..."¹⁷⁸.

"No'shiravoni odil va Hakim" deb shartli nomlangan quyidagi hikoyat ham benihoyat ibratlidir. No'shiravoni odil adolat masalasida barcha beklari va hakimlarini yig'ib, raiyat, ya'ni xalq bilan qanday munosabatda bo'lish kerakligi haqida yig'ilganida, beklari aytadilar: Agar ulug' podshoh bo'laman desang, xalqdan olinadigan soliqni ko'paytirib, qo'shinni mustahkamlash kerak. Donishmand Abuzarjumhur esa, beklar, sizlar xato yo'ldasizlar, bu yo'l bilan yurti ham, davlatni ham xonavayron qilasizlar. Bu yo'l bilan xalqqa zulm qilib, bir-ikki yil soliq yig'ib, navkarlarga berarsizlar, keyinchi? Kimdan nimani olasizlar?..

Xoja hikoyatlarida insoniylik, halollik, adolat, saxovat, ogohlik, soflik kabi go'zal fazilatlarni tasvirlaydi. Ammo uning zamirida teran hayotiy ibrat, saboq mujassamlantiriladi¹⁷⁹. Darhaqiqat, Xojaning adolat haqidagi qarashlarini uning "Sulton Mahmud G'aznaviy va darvesh", "No'shiravon, kampir, Ozarbayjon begi", "Sulton Malik va kampir", "Iskandar va Chin haqoni", "Sulton Mahmud va tolibi ilm" va boshqa hikoyatlarida o'z aksini topgan.

Xulosa o'rnida shuni aytishimiz mumkinki, Xoja hikoyatlarida adolatparvarlik g'oyalari o'ziga xos tarzda ifodalangan bo'lib, bu g'oya insonlarga axloqiy va ma'naviy oziq beradi. Xoja xalqning yaxshi hayotga erishishini istadi, buning uchun esa xalq orasida adolatparvarlik, insonparvarlik tuyg'ulari yuksak o'rinda turishi lozimligi ko'rsatib o'tildi. Shoh va uning amaldorlarini adolatli bo'lishga, xalqqa zulm o'tkazmaslikka chaqirdi, fuqarolar holidan xabardor bo'lib turishga undadi. Xoja hikoyatlari har jihatdan kitobxonni ezgulikka, adolatparvar bo'lishga chorlaydi, kitobxonga ma'naviy ozuqa beradi. Adib asarlarida ifodalangan adolatparvarlik va insonparvarlik g'oyalari bugungi kun uchun ham ibratli, ham dolzarb masalalardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Жумаев Р. "Маснавийи маънавий" ва "Лисон ут-тайр" даги ҳикоятларнинг қиёсий таҳлили. Ф.ф.д. (Phd) дисс.автореферати. Самарқанд. 2018. – Б. 45.
2. Jumaxo'ja N., Adizova I. O'zbek mumtoz adabiyoti tarixi (XVI–XIX asr I yarmi). Darslik. Ikkinchi nashr. – T.: Innovatsiya-Ziyo. 2020. – B. 518.
3. Мирзаахмедова М. Хожа. – Т.: Фан. 1975. – Б. 134.
4. Подшохожа. "Мифтоҳ ул-адл" ва "Гулзор" дан. – Т.: ЎзССР давлат бадиий адабиёт нашриёти. 1962. – Б. 55.
5. Саъдий Шерозий. Гулистон. Бўстон: тўплам. – Т. : Фафур Фулом. 2021. – Б. 264 .

¹⁷⁸ Mirzaahmedova M. Xoja. – T.: Fan. 1975. – B. 18.

¹⁷⁹ Jumaxo'ja N., Adizova I. O'zbek mumtoz adabiyoti tarixi (XVI–XIX asr I yarmi). Darslik. Ikkinchi nashr. – T.: Innovatsiya-Ziyo. 2020. – B. 126.

6. Воҳидов Р., Эшонкулов Х. Ўзбек мумтоз адабиёти тарихи (энг қадимги даврлардан XVI аср охиригача) Ўқув қўлланма. – Т.: Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси Адабиёт жамғармаси нашриёти. 2006. – Б. 528.

7. Ўзбекистон Миллий энциклопедияси. 11-жилд. – Тошкент: Ўзбекистон Миллий энциклопедияси Давлат илмий нашриёти, 2005. – Б. 608.

8. Ганихўжаева Н. Навоий ҳикоятларининг асосий манбалари ҳақида // Ўзбек тили ва адабиёти. – Тошкент, 1967. – № 4. – Б. 20–23.

UBAYDIY RUBOIYLARI TAHLILI

Dilorom Hayitboyeva,
ToshDO‘TAU o‘qituvchisi
(O‘zbekiston)

Annotatsiya: Bugungi asrimizda Ubaydiy ijodini o‘rganish adabiyotshunosligimizning dolzarb masalalaridan biri bo‘lib kelmoqda. O‘zbek ruboiynavisligi taraqqiyotiga Ubaydiy ham o‘zining munosib hissasini qo‘shgan, ruboiy janri uchun belgilangan an‘anaviy qonun-qoidalarga amal qilib qolmasdan, uni ma‘no va mazmun jihatidan boyitishga, hayot bilan uyg‘unlashtirishga, til va ifoda soddaligi, samimiyligiga erishishga katta ahamiyat bergan. Ushbu maqolada Ubaydiy ruboiylarining mavzusiga ko‘ra turlari, ularning vazn xususiyatlari, misralar tahlili va badiiy san‘atlari yuzasidan mulohazalar keltiriladi.

Kalit so‘zlar: ruboiy, tezis, antitezis, moddai ruboiya, vazn, sintez, istiora, tashbeh, nido, ruju‘, tazod.

Аннотация: В современном веке изучение творчества Убайди является одним из актуальных вопросов нашего литературоведения. Убайди также внес достойный вклад в развитие узбекской письменности рубаи, он не придерживался традиционных правил жанра рубаи, а придавал большое значение ее обогащению в смысловом и содержательном плане, гармонизации с жизнью, добиваясь простоты и искренности. языка и выражения. В данной статье представлены типы рубайи Убайда по тематике, их весовые характеристики, анализ стихов и художественных искусств.

Ключевые слова: рубаи, тезис, антитезис, моддаи рубои, вазн, синтез, метафора, нидо, ружу‘, тазод.

Annotation: In our century, the study of Ubaydi's work has become one of the most important issues in our literature. Ubaydi also made a worthy contribution to the development of Uzbek rubai writing. This article discusses the types of Ubaydi rubai, their weight characteristics, the analysis of verses and their art.

Key words: rubai, thesis, antithesis, rubai material, weight, synthesis, istiora, tashbeh, nido, ruju‘, tazod.

Ubaydiy o‘zbek va fors-tojik adabiyotining zabardast ruboiynavislaridan hisoblanadi. Uning bu ikki tildagi ruboiylari 850 ga yaqin. O‘zbek adabiyotida ruboiyning Boburdan keyingi taraqqiyoti Ubaydiy nomi bilan bog‘liq. U Navoiy va Bobur ijodiga ehtirom bilan qaragan. Navoiy ijodi davomida 700 dan ortiq, Bobur 230 dan ortiq ruboiy yaratgan bo‘lsa, Ubaydiyning turkiy devoniga 430 dan ortiq, forsiy devoniga 418 ta ruboiysi kiritilgan. Shu nuqtayi nazardan Ubaydiy o‘zbek adabiyotida eng ko‘p – 800 dan ortiq ruboiy yaratgan shoir sifatida qadrlidir. U bu janrni son jihatidagina emas, mazmun-mohiyat jihatidan ham yangi takomil bosqichiga olib chiqishga muvaffaq bo‘ldi. Ubaydiy

MUNDARIJA

Nasimxon Asqarovich Rahmonov hayoti va ilmiy faoliyatining asosiy sanalari.....	4
Professor Nasimxon Asqarovich Rahmonov hayoti va ilmiy faoliyati.....	5
Professor N.A. Rahmonovning ilmiy va ilmiy-ommabop asarlar.....	7
Alohida nashrlar.....	7
Vaqtli matbuot va to'plamlarda nashr etilgan asarlari.....	8
Professor N.A. Rahmonovning tarjimalari.....	18
N.A. Rahmonov – mas'ul muharrir, muharrir, to'plovchi.....	19
N.A. Rahmonov hayoti va ijodi haqidagi asarlar.....	19
N.A. Rahmonovning ilmiy rahbarligida himoya etilgan nomzodlik va doktorlik dissertatsiyalari hamda avtoreferatlari.....	20
N.A. Rahmonov taqrizi ostidagi nashrlar.....	21

NASIMXON RAHMON ILMIY MEROSI VA UNING AHAMIYATI

Boqijon To'xliyev. Nasimxon Rahmon fenomeni.....	22
Qozoqboy Yo'ldosh. Adabiyotshunos olim Nasimxon Rahmon to'g'risida.....	29
Shomirza Turdimov. Nasimxon Rahmonning o'zbek adabiyotshunosligiga qo'shgan hissasi.....	32
Torali Qydyr. Keç kulaştı türkitanuşı.....	38
Salimaxon Mirzayeva. Ulkan adabiyotshunos olim.....	42
K.Allambergenov, H.Allambergenov. Qadimgi turkiy adabiyot va folklor bilimdoni.....	45
Tojixon Sabitova. Qadimshunos bilimdon olim.....	50
Barnoxon Abdurahmonova. Turk xoqonligini tanitgan olim.....	52
Mirhojiddin Jamoliddinov. Turkiy xalqlar adabiyotining bilimdoni.....	53
Dilmurod Xoldorov. Nasimxon Rahmonning o'zbek adabiyotshunosligiga qo'shgan hissasi.....	54
Oybek Normurodov. Sayyid Qosimiy ijodi – Nasimxon Rahmonov nigohida.....	57
Anvar Qobilov. Nasimxon Rahmonning ilmga bag'ishlangan faoliyati.....	59

QADIMGI YOZMA YODGORLIKLARNI O'RGANISH MASALALARI

Otabek Jo'raboyev. “Badoe'-ul-bidoya” devoni Toshkent nusxasining kitobat va matn xususiyatlari.....	63
Muzaffar Mamatqulov. O'lmas obidalar siri (<i>Nasimxon Rahmonovning “Ruhiyatdagi nur murodi” kitobi haqida</i>).....	66
Qutbiddin Dehkanov. Kulliyotlar tuzilishi va manbashunoslik tadqiqi yuzasidan ayrim mulohazalar.....	70
Shohsanam Qarshiyeva. Qadimgi turkiy shomonlik adabiyoti tadqiqi.....	75
Norbibi Ro'zimurodova. Qadimgi yozma yodgorliklar – mumtoz adabiyotimiz poydevoridir.....	79

O'ZBEK MUMTOZ ADABIYOTIGA OID QO'LYOZMA MANBALARNING

TURLARI VA TASNIFLARI

Marg'uba Abdullayeva. Abulg'oziy asarlarining qo'lyozma nusxalari haqida.....	83
Botir Jafarov. Codex Cumanicus qo'lyozmasining matnshunoslik muammolari.....	86
Saidbek Boltabayev. Qo'qon adabiy muhitiga tegishli Turkiyadagi asarlar haqida ba'zi mulohazalar.....	90
Gulsanam Xoliqulova. “Boburnoma” – Boburiylar davri adabiy muhitini o'rganishda birlamchi manba.....	98
Komilxon Bokiyeu. Huvaydo ijodi: o'rganilgan va o'rganilmagan jihatlar.....	102
Lochinbek Axmadaliyev. Po'latjon Qayyumiy Alisher Navoiyning tazkirachilikdagi izdoshi.....	109
Hilola Shokirova. Navoiy “xamsa”sining bezakli-miniaturali bir qo'lyozmasi xususida.....	123

Surayyo Do'stova. Laffasiy va Tabibiy tazkiralarda namuna she'rlarning berilishidagi farqlar qiyosi.....	128
Munavvar Olimova. “Huvaydoyi Chimyoniy g‘azallari” nomli Buxoro toshbosmasining o‘rganilishi.....	132

MUMTOZ ADABIYOTNI O‘RGANISHDA NAZARIY YONDASHUV VA METODLAR

Салида Шарифова. Жанровое новаторство Алишера Навои	137
Komiljon Hamrayev. Hikoyada parallel tasvir maromi.....	141
Obidaxon Fayzullayeva. Mumtoz adabiyot va she'riy turkumlilik.....	144
Orzigul Hamroyeva. Baytlar takomilida qofiyaning o‘rni.....	148
Mehribon Yodgorova. Hamza ijodi talqini akademik Matyoqub Qo‘shjonovning turfa ta’riflarida.....	153
Shahnoza Muhitdinovna. Ahmad Yugnakiyning “Hibatu-l-haqoyiq” asarida vazn va mavzu uyg‘unligi.....	160
Dilrabo Kazakbayeva. O‘zbek mumtoz adabiyotida murakkab strukturali janrlarni o‘rganish muammosi.....	163
Dilrabo Kazakbayeva, Dildora Husanova. Erkin Vohidovning obraz qo‘llash mahorati.....	167
Umida Sanoqulova. “Mukoshafatu-l-qulub” asarida badiiy san’atlarning qo‘llanilishi.....	169
MUMTOZ ADABIY MANBALAR TAHLILI VA TALQINIDAGI TURFALIKLAR	
Abduhamid Xolmurodov. Yangicha yondashuv va yangicha talqin.....	174
Manzura Otajonova. Mifologik tafakkur va yozuvchi badiiy mahorati.....	178
Nasiba Sabirova. Xorazm dostonchiligi rivojida “baxshi kitobi”ning o‘rni.....	180
Tohfa Mammadaga kizi Talibova. Türkmen edebiyatının gurur kaynağı – Mahtumkulu Firaki.....	187
Shafolat Hasanova. Qush obrazi – ko‘ngil timsoli.....	191
Isomiddin Yormatov. O‘zbek xalq baxshilarining metafora qo‘llashdagi mahorati.....	195
Камалбай Палымбетов. “Китаби дадам Қоқыт” жазба естелиги хэм қарақалпақ дәстанларының көркемлик байланыслары.....	197
Jasurbek Mahmudov. Axiylar haqida mulohazalar.....	204
Latifa Xudayqulova. “O‘tin to‘y” udumining lokal xususiyatlari.....	210
Ma‘mura Rashidova. Abdurahmon Jomiyning “Yusuf va Zulayxo” dostoni haqida mulohazalar.....	213
Тулкин Сайдалиев, Малохат Бадалбаева. Произведения Бабура: стихи и перевод.....	218
Maryam Eshmuhamedova. “Mashhur xotunlar” tazkirasida turk shoiralari zikri.....	223
Iqbol Boltayeva. Adabiy vorisiylknng bir sathli va ko‘p sathli ko‘rinishlari.....	227
Baxtiyor Fayzulloyev. Mumtoz matnlarda badiiy san’atlarning o‘rni.....	232
Aygün Bağırli. Azərbaycan ədəbiyyatında molla pənah vaqifin bədii obrazi.....	236
Zəhra Allahverdiyeva. Natan Mallayev.....	243
Nodira Xolikova. Hamzaning “Zaharli hayot yoxud ishq qurbonlari” dramasi hamda “Yangi saodat” romanida ayollar obrazining tutgan o‘rni.....	252
Elbek Jumanov. “Ertak” so‘zining etimologiyasiga doir ayrim mulohazalar.....	255
Anvar Allambergenov. Abu Rayhon Beruniy tilga olgan ayrim asarlar haqida.....	258
Farruh Bafoyev. Mumtoz manbalarda xalq maqollari.....	261
Dilfuza Zaripova. XI asr turkiy va fors-tojik adabiyoti didaktik asarlarida mushtarak obrazlar talqini.....	266
Dilafruz Nazarova. Xoja hikoyatlarida adolatparvarlik g‘oyalari talqini.....	271
Dilorom Hayitboyeva. Ubaydiy ruboiylari tahlili.....	276
Rahmatjon To‘raqulov. Nosiruddin Rabg‘uziyning “Qisas ul-anbiyo”sidan o‘rin olgan “Zulqarnayn qissasi” tahlili.....	279
Yulduz Ziyayeva. Epos, xalq qissalari va ertaklarda “oshiq-ma’shuqa-raqib” obrazi.....	284
Iskandar Madgaziyeu. Mavlono qori Zokirning hayoti va adabiy merosi xususid.....	293